

'תעבירו באש' (במ' לא, כג) – לקדמותה של מסורת פרשנית

מאת

ורד נעם

החוקים העוסקים בטומאת המת פורטו בתורה בפרשת פרה אדומה (במ' יט). אולם במקומות אחרים בתורה נזכרים דינים גלויים, המלמדים על נסיבות שבהן נאסרה הטומאה, על מעמדו של טמא המת ועל טומאת כלים. הפרשה החשובה ביותר לעניין זה היא פרשת המלחמה במדיין (במ' לא), שבמהלכה מפורטים כמה חוקים מרכזיים של טומאת המת (פס' יט-כד). אמנם לפי פשוטה של הפרשה המדובר בהוראות שעה שניתנו בעת המלחמה, אולם ציוויים אלה משקפים במידה רבה תפיסות יסוד כלליות בענייני טומאה וטהרה. רבים מחוקרי המקרא סבורים שהתיאור הלקוני של המלחמה והניצחון אינו אלא סיפור מסגרת שתכליתו האמתית היא המצוות שנמנו לאחריו.¹ הדעה הרווחת במחקר רואה בפרק כולו שכבה מאוחרת – נטולת בסיס היסטורי – של תורת כהונה, או תוספת על גביה.² אולם היו גם חוקרים שהצביעו על יסודות קדומים ועל גרעין היסטורי בפרשה.³ התוכן והלשון של הפסוקים העוסקים בטומאת מת בפרשה מלמדים שהיא תלויה במובהק בנאמר בבמ' יט. מצד העניין, נזכרים גם כאן שבעת ימי הטומאה ('ואתם חָנוּ מחוץ לְמַחֲנֵה שְׁבַעַת יָמִים כֹּל הַרְג נֶפֶשׁ וְכֹל נֶגַע בְּחַלְל' [לא, יט] – 'וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או בַּמַּת [...] [

* אני מודה לד"ר יואל אליצור, לפרופ' מנחם כהנא ולקריין מטעם כתב העת על הערות מועילות למאמר.

1 G. B. Gray, *A Critical and Exegetical Commentary on Numbers* (ICC), Edinburgh 1986, p. 418; M. Noth, *Numbers: A Commentary*, trans. J. D. Martin (OTL), London, 1968 p. 228; B. A. Levine, *Numbers*, II (AB), New York 2000, p. 445 במדבר, ג, ירושלים תשנ"א עמ' 112. סיכום של מחקר הפרשה ראו: Ph. J. Budd, *Numbers* (WBC), Texas 1984, pp. 327–329. לעומתם שיער מילגרום שסיפור המלחמה קדם לחוקים הנסמכים אליו.

2 ראו: באד (שם), עמ' 327 והספרות שהביא. גריי כינה את הפרשה 'מדרש' על גבי שכבה כוהנית קודמת. ראו: גריי (שם), עמ' 418–419, ושם עמ' 330 הביא את דעת רולן דה וו. לויין תיארוך את הפרק לתקופה הפרסית. ראו: לויין (שם), עמ' 464, 472–474. נות ראה בפרשה כולה תוספת מאוחרת על התורה בכלל, ובפס' כא-כד גוף זר בתוכה. ראו: נות (שם), עמ' 229, 231. וראו עוד להלן.

3 ראו הדעות שסקר מילגרום (לעיל הערה 1), עמ' 490–491, ודעתו שלו בעקבותיהן.

יטמא שבעת ימים' (יט, טז); ההיטהרות בשלישי ובשביעי (תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי' [לא, יט] – 'הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר' [יט, יב]); הטיהור במי נידה ('אך במי נדה יתחטא' [לא, כג] – 'מי נדה לא זרק עליו [...] ומוזה מי הנדה [...]) והנגע במי הנדה' (יט, כ-כא); טיהור האנשים והכלים ('ואתם [...] תתחטאו [...]) וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו' [לא, יט-כ] – 'והזה [...]) ועל כל הכלים ועל הנפשות' (יט, יח) וכיבוס הבגדים ('וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם' [לא, כד] – 'וחטאו ביום השביעי וכבסו בגדיו [...] וטהר בערב' [יט, יט]). מצד הניסוח, בולט השימוש בלשונות של 'במ' יט: 'כל הרג נפש וכל נגע בחלל'; 'תתחטאו', 'תחטאו'; 'את חקת התורה'; 'מי נדה'. עם זאת יש בפרשה זו גם תוספות ושינויים: (א) נפרטו כאן חומרים אורגניים שדווקא מהם נעשו הכלים הזקקים 'חיתו'; בגד, עור, עזים ועץ; (ב) נזכר כאן גם 'הרג נפש' ולא 'נגע' בלבד. אפשר שהורג אינו אלא מקרה פרטי של נוגע, אבל אפשר גם לפרש זאת כהרחבה, שעל פיה גם ההורג על ידי חרב נחשב נוגע, ומכאן משתמע שאף 'נוגע על ידי חיבורו', כפי שניסחו זאת חז"ל, כלומר כל מגע עקיף במת – מטמא.⁴ פרשנות מרחיקת לכת יותר עשויה להסיק מכאן ש'אפילו זרק בו החץ והרגו' טמא, כלומר הריגת אדם מטמאת גם בלא מגע כלל;⁵ (ג) הכתוב כאן מלמד שחללי מדיין מטמאים את לוחמי ישראל. ועוד, אף השבויים הנכרים ('אתם ושבויכם') מחויבים בטיהור.⁶ הרי פרשה זו מפרשת את מה שנסתם, ואולי נרמז בלבד, באחותה: הנכרי המת מטמא, והנכרי החי – או לפחות זה המוחזק ברשותו של ישראל כשבוי ואולי גם כעבד – נטמא במת וזוקק טיהור ככל משפטו של ישראל; (ד) בפרשה זו, כמו בבמ' ה, א-ד, משולחים הטמאים ממחנה ישראל, בניגוד למתואר בפרק יט, ששם נשאר הטמא במקומו.⁷

- 4 ליכט (לעיל הערה 1), ג, עמ' 122.
- 5 חז"ל קיבלו את הפרשנות שכל מגע עקיף מטמא, בהתאם לפשוטו של מקרא, ודחו את הפרשנות שהריגה מטמאת גם בלא מגע. ראו: ספרי במדבר קכו (מהדורת הורוויץ, עמ' 164-165).
- 6 המדרש התנאי דחה מסקנה זו בשתי ידיים: 'מה אתם בני ברית, אף שביכם בני ברית' (ספרי במדבר קנו [מהדורת הורוויץ, עמ' 212]). ראו גם רש"י על אתר. ר' אברהם אבן עזרא פירש גם כאן (במ' לא, יט) וגם לעיל (שם יט, י: 'ולגר הגר בתוכם') שחובת הנכרים במקרים אלה להיטהר כישראל נובעת מקרבתם למקום שכינה, אם בארץ ישראל בכלל: 'בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם' (שם, יט, י' [תורת חיים: חמשה חומשי תורה, במדבר, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשנ"ו, עמ' קסד]), אם במחנה המלחמה: 'בעבור הכבוד השוכן בתוכם' (שם, לא, יט [שם, עמ' רעג]). הרמב"ן בפירושו לבמ' לא, יט, ד"ה 'אתם ושבויכם' (שם, עמ' רעד), פירש שטיהור ה'שבוי' משמעו טיהור בגדיהם וכליהם של השבויים. עוד בעניין פטור הנכרים מטומאת מת אצל חז"ל ראו: תוספתא, אהלות א, ד (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 598); יד, ו (שם, עמ' 611); בבלי, יבמות ס ע"ב – סא ע"א; שם, נזיר סא ע"ב. אני מקווה לעסוק בכך בהודמנות אחרת. טומאת נוכרים בכללותה נידונה הרבה במחקר. ראו ג' אלון, 'טומאת נכרים', הנ"ל, מחקרים בתולדות ישראל, א, הקיבוץ המאוחד תשל"ה, עמ' 147-121 ודעת ביכלר שציטט שם. לסקירות עדכניות ולהשקפות אחרות ראו J. Klawans, 'Notions of Gentile Impurity in Ancient Judaism' *AJS Review*, 20 (1995): 285-312; C. E. Hayes, *Gentile Impurities and Jewish Identities*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- 7 מילגרם הביא כמה ראיות לכך שטמא מת אינו משולח מן המחנה לפי במ' יט. ראו: J. Milgrom,

היו שתי רצו תופעה זו בהבדלי נסיבות בין תנאי מדבר ומלחמה לבין חיי יישוב רגילים, והיו שזיהו כאן את רישומן של שתי מגמות נבדלות בתורת הטהרה של התורה;⁸ (ה) אבל החידוש הגדול ביותר בפרשה זו מצוי בדברי אלעזר הכהן בפרק:

ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה: אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הברזל ואת העפרת: כל דבר אשר יבא כֹּאשׁ תעבירו כֹּאשׁ וטָהַר אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא כֹּאשׁ תעבירו בַּמִּים: וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם ואחר תבאו אל המחנה (לא, כא–כד)

הוראה זו באה בהמשך ישיר לחוקי הטיהור מטומאת המת של הלוחמים, השבי והשלל (פס' יט–כ), המתאימים בדיקו לציויים בפרשת פרה אדומה (במ' יט), והרומזים אל לשונה, כמו בלשון ההצעה 'זאת חקת התורה' בפתח דברי אלעזר. אולם כאן לפנינו חוק חדש, שאין לו זכר בציווי על פרה אדומה בפרק יט. אנשי הצבא מצטווים על העברה באש של כלי מתכת והעברה במים של כלים שאינם עמידים לאש, נוסף על החיטוי במי נידה.⁹ לדעת מרטין נות יש לראות בפס' כא–כד תוספת שנקטעה מתוך הקשר אחר, ואילו 'מי נדה' הנזכרים בפס' כג הם תוספת מאוחרת יותר על גבי יחידה זו.¹⁰ דיוויד פ' רייט, שהקדיש מאמר לפסוקים אלה,

⁸ *Leviticus, I (AB)*, New York 1991, pp. 276–277. כדי להימלט מקושי זה פירש רש"י בפרק לא, יט, ד"ה 'מחוק למחנה': 'שלא יכנסו לעזרה' (תורת חיים, שם, עמ' רעב), ובפס' כד, ד"ה 'ואחר תבאו' אל המחנה: 'למחנה שכניה!' (שם, עמ' רעה). הרמב"ן כתב בפירושו לבמ' לא, כג שהיציאה מן המחנה הייתה מטעמים מעשיים, 'כדי שלא יטמאו את העם' (שם, עמ' רעו), כלומר לא מכוח איסור עקרוני על שהייה של טמא מת במחנה ישראל, העשויה לטמא את המשכן מרחוק. ליכט (לעיל הערה 1), א, עמ' 58; שם, ב, עמ' 173; מילגרם (שם) עמ' 43–45, 261, 276, 310–313, 985–976; הנ"ל (לעיל הערה 1), עמ' 258, 260–261; 'קנוהל, מקדש הדממה: עיון ברובדי היצירה הכהנית שבתורה, ירושלים תשנ"ג עמ' 174–173; T. Frymer-Kensky, 'Pollution, Purification and Purgation in Biblical Israel', C. L. Meyers and M. O'Connor (eds.) *The Word of the Lord Shall Go Forth: Essays in Honor of David Noel Freedman in Celebration of His Sixtieth Birthday*, Winona Lake 1983 p. 399; D. P. Wright, 'Purification from Corpse-Contamination in Numbers XXXI 19–24', *VT*, 35 (1985), pp. 213–223 esp. p. 215 n. 7; J. Milgrom, 'The Scriptural Foundations and Deviations in the Laws of Purity of the Temple Scroll', L. H. Schiffman (ed.), *Archaeology and History in the Dead Sea Scrolls* (JSPSup, 8) Sheffield 1990, pp. 83–99. על השניות באשר למקומה של הטומאה בחיי החולין בהלכת חז"ל ראו: ו' נעם, 'שוב לתחומן של הלכות טהרה', ציון, עב (תשס"ז), עמ' 127–160, והספרות המצוינת שם.

⁹ במחקר המודרני היו שפירשו ש'תעבירו במים' פירושו הואה של מי אפר הפרה. לפי פירוש זה רק כלים שאינם באים באש מחויבים בהואה. ועוד, לפי פירוש זה אין בפסוקים אלה כלל חובת טבילה של כלים במים, אלא הַנָּתָה מן נידה או העברה באש בלבד. אולם נראה שפשט הפסוקים תואם (בחלקו), ראו להלן) את הפרשנות המסורתית, שהכתוב נתכוון לחייב בטבילה במים או בהעברה באש נוסף על הַנָּתָה מן הנידה. ראו: גריי (לעיל הערה 1), עמ' 422; רייט (שם); ליכט (לעיל הערה 1), ג, עמ' 115; מילגרם (לעיל הערה 1), עמ' 261.

¹⁰ נות (לעיל הערה 1), עמ' 231.

פירש שעניינם תהליכים נוספים של טיהור מטומאת מת, ולפיכך ראה באזכורם של 'מי נדה' בשר מבשרה של הפרשה. לשיטתו חוקים אלה הם השלמה לחוקי 'במ' יט. השלמה מאוחרת זו הוסיפה טבילה לכלים הטמאים במת, ברוח הטבילה של הכלים שנטמאו בזב או בשרץ בספר ויקרא, ואילו ההעברה באש היא תוספת חומרה שהתבקשה בשל חומרתה המיוחדת של טומאת מת. רייט סבר כי משום החידוש שבתוספת זו ביחס לפרק יט, יוחסו דינים אלה לאלעזר הכהן ולא למשה, כדי להציגם כתזכורת משלימה למה שכבר נמסר למשה ולא כפרי התגלות חדשה.¹¹ גם לדעת יעקב ליכט מדובר בהשלמה, שמקורה לשיטתו בקובץ נבדל של חוקי טהרה. אבל ליכט סבר שאין זו הרחבה ישירה של הנאמר ב'במ' יט, שכן שם מדובר בטיהור כלים שנטמאו במת בנסיבות חיים רגילות, ואילו פרשה זו מוסבת על טיהור מטומאת מת של שלל מלחמה דווקא.¹² לעומתם סבר יעקב מילגרום שהציווי על ההעברה במים ובאש אינו משקף השלמה מאוחרת לפרק יט, כי אם דווקא מסורת מוקדמת ממנו, מסורת אשר עדיין החמירה בטומאת מת וחייבה פעולות נמרצות יותר לטיהורה.¹³ מפתיע לגלות כי פרשנותם של חז"ל לכתובים אלה משקפת גישה כמו-ביקורתית, הרואה בפס' כא–כג מעין הבלעה של גוף זר מתוך הקשר אחר.¹⁴ הכפילות הנדרשת בפעולות הטיהור – טבילה במים או העברה באש נוסף על הַנָּאָת מן הנידה – והיעדרו המוחלט של דין זה מבמ' יט, הביאו את חז"ל לראות בפסוקים אלה מעין מאמר מוסגר, שהקשרו שונה מעיקרו. לשיטתם לא בטומאת מת מדובר כאן כי אם בכלי שבישלו בו נכרים; לא בטיהור מחמת טומאה כי אם בהגעלה מחמת איסור; לא בתנאי מלחמה כי אם בחיי יומיום.¹⁵ כלומר הפסוק מתאר את הדרך להכשיר כלים לאחר שימושם בידי נכרים – בלשון חז"ל 'גיעולי גויים'¹⁶ – בלא כל קשר לטומאת מת. ואילו בעניינה של טומאת מת קבעה ההלכה כי כלים שנטמאו במת וזקקים הַנָּאָת מן פרה אדומה בלבד, לא ליבון באש ולא הדחה מיוחדת במים. פרשנות נועזת זו יוצרת דיחוקים לא מעטים, שהרי פסוקים אלה נתונים בתוך מסגרת ברורה ורצופה של טיהור מטומאת מתים (פס' יט–כ, כד), ואין בכתוב כל רמזיה לפתיחתו של דיון בעניין חדש. יתר על כן – בפסוק זה עצמו נזכרים 'מי נדה' (כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא), הכינוי החוזר בפרק יט שלוש פעמים בתיאור

11 רייט (לעיל הערה 8). ראו גם: מילגרום (לעיל הערה 1), עמ' 260. חז"ל דרשו את הופעתו של אלעזר בדרכים אחרות. ראו: ספרי במדבר קנו (מהדורת הורוביץ, עמ' 213).

12 ליכט (לעיל הערה 1), ג, עמ' 115, 123.

13 מילגרום (לעיל הערה 1), עמ' 261.

14 מובן שלא אלה המונחים המשמשים את מדרש חז"ל, ולא השאלות הביקורתיות הן שהעסיקו אותם. אף על פי כן המסקנה ההלכתית שהעלו משקפת הפרדה של רצף מקראי קוהרנטי לכאורה לשני הקשרים נבדלים.

15 ספרי במדבר קנח (מהדורת הורוביץ, עמ' 214) (מקור זה יובא ויידון להלן); משנה, עבודה זרה ה, יב; ירושלמי, עבודה זרה ה, טו (מה ע"ב); בבלי, נויר לו ע"ב; שם, עבודה זרה עה ע"ב – עו ע"א.

16 ראו למשל: ירושלמי (שם); בבלי, פסחים מד ע"ב; שם, נויר (שם); שם, עבודה זרה לח ע"ב ועוד. ראו גם התרגום המיוחס ליונתן על אתר.

המים שהוכנו מאפר הפרה (פס' ט, יג, כ). צירוף זה אינו מצוי במקרא כולו בשום מקום נוסף ובשום הקשר אחר, מלבד בפרשת פרה ובפרשתנו. אין ראייה מובהקת מוזו שפסקונו עוסק דווקא בטקס הטיהור מטומאת מת! אולם חז"ל לא חשו גם לבעיה זו, וברייאת המובאת בתלמוד הציעה פירוש חדש ל'מי נדה' בהקשר זה, בניגוד מוחלט למשמעו של הביטוי בהיקריותיו האחרות: 'תני בר קפרא: מתוך שנאמר: "במי נדה" – שומע אני שצריך [כלי הנלקח מן הגוי] הזאה שלישי ושביעי, ת"ל [תלמוד לומר]: "אך", חלק; א"כ [אם כן], מה ת"ל במי נדה? מים שנדה טובלת בהן'.¹⁷ פירוש זה, ההופך את מצוות החיטוי באפר פרה אדומה שבפשט הכתוב למצוות טבילה במקווה (!),¹⁸ שימש לחכמים סמך לחובה נוספת שתיקנו – לטבול במקווה כלים שנקנו מגויים, גם במקרים שבהם לא שימשו לאכילה ולבישול אצל הנכרי.¹⁹ פרשנות זו שולבה גם בתרגום המיוחס ליונתן למילים 'אך במי נדה יתחטא': 'בתר כן במיא דכשרין לאדכאה בהון דוותא יתדי'. מפרשי המקרא הרגישו היטב בדיחוק זה. ר' אברהם אבן עזרא הודה: 'היה נראה לנו כי הוא [מי נדה] מי אפר הפרה [...] וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה מדעתנו'.²⁰ גם הרמב"ן העיר בדחילו ורחימו: 'ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם, והמקרא אסמכתא עשו אותו'.²¹

הנה מעין פרשנות מפתיעה זו, המנתקת את הפסוק מהקשרו, טומאת מת, הייתה מוכרת כנראה כבר לבעל מגילת המקדש והייתה מקובלת על דעתו. במגילה תוארו פעולות הטיהור שיש לעשות בבית שהיה בו מת ובכליו, ובין שאר הוראותיה מלמדת המגילה:

- 13 [...] ביום אשר
14 יצא המת ממנו יטהרו את הבית ואת כול כליו רחים ומדוכה
15 וכול כלי עץ ברזל ונחושת וכול כלים אשר יש להמה טהרה
16 ובגדים ושקים ועורות יתכבסו והאדם כול אשר היה בבית
17 וכול אשר בא אל הבית ירחץ במים ויכבס בגדיו ביום הראישון [...] ²²

- 17 בבלי, עבודה זרה עה ע"ב.
18 ראוי להעיר כי במדרשי ההלכה התנאים אין דרשה זו מופיעה. נראה ששם נתפרשו 'מי נדה' כפשוטם, במי אפר הפרה האדומה. כלומר לשיטת ספרי וספרי זוטא עוסקים הפסוקים בכלים ששימשו את הגויים ולבד מזה גם נטמאו במת, ולפיכך הם זוקקים הזאה וגם הגעלה. ראו: ש' ליברמן, ספרי זוטא (מדרשה של לוד), ניו יורק תשכ"ח, עמ' 104–107. ליברמן הציע שם הבנה כזאת גם בבבלי, אבל השערה זו דחוקה. אני מודה לפרופ' מנחם כהנא על הפניה זו.
19 תוספתא, עבודה זרה ה, ב (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 473) ומקבילות; ירושלמי, עבודה זרה ה, טו (מה ע"ב).
20 פס' כג, ד"ה 'אך במי נדה יתחטא'. על נטייתו של ר' אברהם אבן עזרא להעדיף את ההלכה על פשט הכתוב בפירושו לתורה ראו: א' סימון, 'לדרכו הפרשנית של הראב"ע על-פי שלושת ביאוריו לפסוק אחד', בראילון, ג (תשכ"ה), עמ' 92–138, במיוחד עמ' 130–138.
21 פס' כג, ד"ה 'וכל אשר לא יבא באש'. גם רש"י על אתר הבחין בין הפירוש 'לפי פשוטו' לבין מה ש'רבתינו דרשו מכאן'.
22 מגילת המקדש, טור מט E. Qimron, *The Temple Scroll: A Critical Edition with Extensive*

כפי שהראה יגאל ידין, המחבר שילב כאן כתובים משלושה מקורות: במ' יט (טומאת מת), וי' יא (טומאת שרץ של כלים ובגדים) ובמ' לא (מלחמת מדיין). 'את הבית ואת כול כליו' (שורה 14) הוא פרפרזה על הכתוב 'על האהל ועל כל הכלים' (במ' יט, יח); 'וכל כלי עץ' (שורה 15) מקורו בבמ' לא, כ: 'וכל כלי עץ'; כלי הברזל והנחושת הנזכרים בשורה 15 אף הם מפרשה זו: 'אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הברזל ואת העפרת'; הזכרת בגדים, שקים ועורות (שורה 16) מקורה בוי' יא: 'וכל אשר יפל עליו מהם בָּמָתָם יטמא מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יַעֲשֶׂה מלאכה בהם בָּמִים יובא וטמא עד הערב וְטָהַר' (וי' יא, לב).²³ לכאן יש לצרף את הכלים הנזכרים בהקשר של הוולד המת במעיי אישה: 'וכל הכלים ובגדים ועורות וכול מעשה עזים כמשפט התורה הזאת תעשו להמה' (טור ג, שורות 16–17), ומקור הדברים: 'וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו' (במ' לא, כ).²⁴ והנה אף שהמחבר נזקק להקשר הרחב של במ' לא, ואפילו לרשימת הכלים שבפס' כב שם: 'כלי [...] ברזל ונחושת', שבקשר אליהם נאמרה ההעברה באש ובמים – בכל החטיבה הארוכה במגילת המקדש העוסקת בטומאת המת (טור מח, שורות 10–14; טור מט, שורה 5 – טור נ, שורה 19) לא נזכרו כלל העברה באש והדחה מיוחדת לכלים הטמאים במת. מכאן שאף לדידה של מגילת המקדש יש לסלק ציווי זה מהקשרו המפורש – טומאת המת – ולהסב אותו לעניין אחר.

כיצד פירש בעל המגילה את ההעברה באש הנזכרת בכתוב? האם החיל אותה, כמו ההלכה הרבנית, על כלים שנאכלו בהם מאכלות אסורות? ומה עשה בביטוי 'מי נדה?' אין במגילת המקדש תשובות על שאלות אלה, אולם תשובות עליהן עולות מקטע קומראני של ברית דמשק, המקביל בעניינו לרשימת הכלים הנזכרים במגילת המקדש:

- 8 ומכר[ל]
 9 הוהב והכסף [והנחושת וה] בדיל והעו[כפרת אשר עשו הגואים פו] סל אל יביאהו
 10 איש אל טהר [ותו מן החדו] ש²⁵ הבא מן הטהור יביא²⁶ אל⁵ ב[נאו אישו] כול עור

Reconstructions, Beer Sheva and Jerusalem 1996, p. 71
 תשל"ז, עמ' 150–152).

23 ידין (שם), א, עמ' 255; ב, עמ' 152.

24 יש לציין כי לימוד קרוב מאוד, המצרף את רשימת הכלים הנטמאים מבמ' יט ולא ומו' יא, נמצא בספרי במדבר קכו (מהדורת הרוביץ, עמ' 162–163).

25 באומגרטן השלים: '[כי אם] מן החדש'.

26 שתי המילים 'הטהור יביא' הן שחזור על סמך הצעתו של קימרון: 'הטהור הבא', ראו ההערה הבאה. נראה לי שהצורה 'ביא' (או 'ובא') נוחה יותר מצורת הציווי, שעל פי קימרון אינה רווחת בקומראן בכלל ובברית דמשק בפרט. בפועל לא שרדו כאן אלא הה'א הפותחת את המילה הראשונה, ושרידיים מסופקים של האותיות המסיימות את שתי המילים: רי"ש ואל"ף. באומגרטן הציע כאן את הקריאה: 'הכור'... (ראו: יח' כב, כ וכן פשיטתא לבמ' לא, כג), במשמעות כור מצרף של מתכות. אך לדברי פרופ' קימרון בשיחה שבעל פה, אין השלמה זו מתאימה מצד הרווח ושרידי האותיות. ראו עוד להלן.

ובגד ומן
 11 כָּל הַכֹּל [יום] אשר יעשה מו[ן] לְאִכָּה בהם אשר יטמאו לנפש [ן] אדם כִּי אִם
 הוּזו כמשפט
 12] במי [הַנְּדָה בקץ הרשע'²⁷

קטע זה, ששוחזר משלושה עותקים, מעורר כמה בעיות של קריאה, השלמה ופרשנות. ההשלמה 'הטהור יביא' בשורה 10 אינה וודאית. אפשר ששיעורו של המשפט כולו: 'מן החדש [כלומר ממתכת חדשה אשר לא שימשה את הגויים לפסל], הָבֵא מן הטהור [כלומר ממתכת טהורה] יביא'. החוק כולו עמום, ולא ברור לגמרי מהו האיסור המוחל על המתכות אשר שימשו לפסל. אפשר שהמדובר בשימוש משני במתכות אלה לכלי אכילה ובישול, אם נפרש את הביטוי "אל טהרתו", בדומה לביטוי "טהרת הרבים", כסעודתה או מזונה של כת היחד.²⁸ גם הקשר בין חובת ההזאה של מי נידה על כלים ובגדים (שורות 10–12) לבין הביטוי האסכטולוגי 'קץ הרשע' אינו מחוור, ועל כן ההשלמה הנדרשת בראש שורה 12 מסופקת.²⁹ עם כל זה לא ניתן לקבוע בבירור כי קטע זה הוא פרפרזה פרשנית מתוחכמת על במ' לא, כ–כג:

ברית דמשק	במדבר לא
ומכו [ל] הזהב והכסף	(כב) אך את הזהב ואת הכסף
[והנחושת וה] בדיל	את הנחשת את הברזל את הַבְּדִיל
והעו[פרת]	ואת העִפְרָת:
אשר עשו הגואים פ[סל]	(כג) כל דבר אשר יבא תעבירו בָּאֵשׁ וטָהֵר
אל יביאהו איש אל טהר[תו]	אך בְּמִי נְדָה יתחַטָּא
מן החד[ש] הבא מן הטהור יביא	וכל אשר לא יבא תעבירו בְּמִים
אל יב[א איש] כול עור ובגד	(כד) וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עוים
ומן כל הכל [יום] אשר יעשה מ[ן] לאכזה בהם	וכל כלי עץ תתחַטָּאוּ:
אשר יטמאו לנפש [ן] אדם	
כִּי אִם הוּזו כמשפט]	
במי [הַנְּדָה בקץ הרשע	

27 הקטע מצוי בידינו בשלושה עותקים: 4Q269, קטע 8, טור ב, שורות 2–5, J. M. Baumgarten, *Qumran Cave 4, XIII: The Damascus Document* [DJD, 18], Oxford 1996, pp. 130–131; 4Q270, קטע 3, טור ג, שורות 20–21 (שם, עמ' 151); 4Q271, קטע 2, שורות 8–12 (שם, עמ' 173). במהדורה החדשה של אלישע קימרון, המשלבת את קטעי הגניזה של ברית דמשק עם קריאות חדשות של הקטעים הקומראניים של חיבור זה (בדפוס), סומן הקטע בחלוקה הפנימית של ברית דמשק כתחיבה ג, שורות 99–103. הנוסח המובא כאן הוא מתוך קטע 271 על פי מהדורת קימרון בתיקון קל. אני מודה מאוד לפרופ' קימרון על שהעמיד לרשותי את מהדורתו טרם פרסומה.

28 השוואה למשל: סרך היחד ו, 16–17.

29 ראו הצעת המהדיר באומגרטן (לעיל הערה 27), עמ' 174–175.

המחבר פתח דווקא בציווי השני, שנשמע מפני אלעזר הכוהן. הצירוף בברית דמשק 'הזהב והכסף והנחושת והבדיל והעופרת' נסמך כמעט במדויק על 'במ' לא, כב: 'אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הַבְּדִיל ואת העֹפֶרֶת'. ההנחיה המקראית להעביר באש את הכלים הללו (פס' כב–כג) נסמכת אל 'חִטּוּי', כלומר הַנְּאֹת מִי פֶרֶה (ראו: במ' יט, ט, יב, יג, יט, כ) על הבגדים והכלים, הנזכרת בפסוק שלפני הנחיה זו (פס' כ), ואל חִטּוּי בְּמִי נִידָה, שמדובר בו בלב אותו פסוק (פס' כג). אם כן במקרא ההנחיה להעביר באש את הכלים נזכרת בהקשר מובהק של טיהור מטומאת מת. אולם בעל ברית דמשק ניתק את הפסוק הזה מהקשרו – טומאת המת – ופירשו פירוש חדש: 'אשר עשו הגואים פסל! לאמור, אין המדובר כאן בכלים שנטמאו במת, כי אם בכלים שנטמאו בעבודה זרה. אפשר שהתואר 'טהור' רומז אל ההעברה באש הנזכרת בפסוק 'תעבירו באש וְטָהַר' (במ' לא, כג), והשוו: 'ברזל ברור טהור בכור'.³⁰ אם אמנם כך הוא, הרי המחבר ביקש לטעון כי טומאה זו היא הזוהקת העברה באש, וכי רק האש מטהרת את המתכת ששימשה לפולחן זר ומאפשרת את השימוש בה. בציווי הבא שציטט חזר בעל ברית דמשק אל פס' כ והביא פרפרזה שלו: 'כול עור ובגד'.³¹ הפעם פירש את הכתוב בהקשרו – טיהור מטומאת המת: 'אשר יטמאו לנפש אדם', והבהיר שהחִטּוּי הנזכר בפסוק משמעו הזאה 'כמשפט הטהרה', במי נידה. יושם אל לב שהמחבר תלש את הצירוף 'מי נדה' מהקשרו המקורי בפס' כג, ששם הוא מוסב לכאורה על כלי המתכת הזוהקים התכה או ליבון, ושילב אותו בפס' כ, שעניינו בכלים הזוהקים הזאה.

בעל ברית דמשק נקט כאן פעולה פרשנית ביקורתית ונועות, הוזה בעיקרה לזו של חז"ל. הוא הסב את חובת ההעברה באש לעניין אחר ולטהרה אחרת, וניתק אותה מתהליך הטיהור מטומאת המת. ואילו את 'מי הנדה' שבפסוק הפריד מן הטיהור באש, והשיב אותם אל ההקשר של טומאת המת. ההבדל המרכזי בין שיטות חז"ל וברית דמשק הוא בפרשנות שהעניקו להעברת הכלים באש. אצל חז"ל התפרשה העברה זו בהגעלה מחמת מזון בלתי כשר ושימוש נכרי בכלל, בלשון חז"ל: 'גיעולי גוים', ואילו הפירוש הקומראני הבליע כאן את ההקשר של עבודה זרה. אולם עיון נוסף מלמדנו שאפשר שגם ביסוד המדרש התנאי מונחת דרשה קרובה לזו של ברית דמשק.

הלשון המציינת בתלמודים כלי נכרים ששימשו למאכלות אסורות היא כאמור 'גיעולי גוים'. אולם במדרש התנאי המחיל את חובת ההעברה באש בממ' לא, כג דווקא על כלים שנתבשל בהם מזון נכרים, נשתמרה פעמיים, במקום הגרסה 'מפני גיעולי גוים', לשון מקורית ויחידאית, שאינה מוכרת ממקומות אחרים בספרות חז"ל:

30 מגילת המלחמה, טור ה, שורה 11 ('דין, מגילת מלחמת בני אור בבני חשך ממגילות מדבר יהודה, ירושלים 1955, עמ' 290). אני מודה לפרופ' קימרון על הפניה זו.

31 בציווי השני נשתלבו, נוסף על במ' לא, כ, רמיוות לז' יא, לב: 'מכל כלי עץ או בגד או עור או שק כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא וטמא עד הערב וְטָהַר'.

אלהיהם תשרפון בָּאשׁ לֹא תחמד כסף וזהב עליהם וְלִקַּחַת לָךְ פֶּן תִּוְקַשׁ בוּ כִּי תוֹעֵבַת ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא' (דב' ז, כה).³⁴ ואילו בפי חז"ל התפרשה 'גיות גוים' בכלים שבושל בהם או ניתן בהם איסור: סכינים, קדרות, שפודים, כוסות וכיוצא בהם. עם זה גם בספרות חז"ל שרדה פרשנות רחבה יותר למהותה של 'גיות גוים' הזוקקת הכשרה. לשיטת ספרי זוטא והירושלמי יש לטבול גם כלי בית שונים, כלי נשק, תכשיטים ואפילו בגדים, ולא רק כלי סעודה שנקנו מגויים.³⁵ לפי שיטה זו ההנמקה העיקרית לפעולת הכשרת הכלים אינה הבעיה הנסיבתית של מוזן בלתי כשר כי אם הטעם העקרוני 'לפי שיצאו מטומאת הגוי ונכנסו לקדושת ישראל'.³⁶

המסורת בדבר ההעברה באש בבמ' לא, כג מלמדת מחדש על השורש המשותף של פרשנות המקרא הקומראנית והרבנית. תופעה זו של מדרש עתיק וקצר המצוטט בספרות קומראן ובספרות חז"ל, והמתפרש בכל אחת מהן בפנים שונים, נקריית על דרכנו לא אחת בחקר פרשנות המקרא הקומראנית בהשוואה לשקיעים עתיקים במדרש ההלכה התנאי.³⁷ במקרה זה מוכיחה ההקבלה כמה עתיקה ומושרשת עשויה פרשנותם של חז"ל להיות גם כשלמראית עין היא נועזת, מאולצת וחותרת תחת פשט הפסוקים.

- 34 השוו: מגילת המקדש, טור ב, שורות 7–8.
 35 ספרי זוטא לא, כג (מהדורת הורוביץ, עמ' 330); מ"י כהנא, קטעי מדרשי הלכה מן הגניזה, א, ירושלים תשס"ה, עמ' 224; ירושלמי, עבודה זרה ה, טו (מה ע"ב).
 36 ירושלמי (שם). לכל זה ראו: ליברמן (לעיל הערה 18), עמ' 106–107. על שורשה של טבילת כלים בטומאה המיוחסת לגויים ראו אלון (לעיל הערה 6), עמ' 142.
 37 לדוגמאות נוספות ראו: ו' נעם, 'בין ספרות קומראן למדרש ההלכה: לשחזורו של פולמוס פרשני, מגילות, ז (תשס"ט), עמ' 71–98; מ' קיסטר, 'עיונים במגילת מקצת מעשי התורה ועולמה: הלכה, תיאולוגיה, לשון ולוח', תרביץ, סח (תשנ"ט), עמ' 317–371, במיוחד עמ' 333–335. להלכה טרום-תנאית נוספת המשוקעת במקור קומראני ובמדרש הלכה ראו: V. Noam, 'The Origin of the List of David's Songs in "David's Compositions"', *DSD*, 13 (2005), pp. 134–149

English Abstracts

‘YOU SHALL PASS THROUGH FIRE’ (NUMBERS 31:23) –
AN EARLY EXEGETIC TRADITION

Vered Noam

Rabbinic exegesis severed Num 31:23 from its biblical context and attached a new halakhic interpretation to this verse, in contrast with its plain meaning. Qumranic tradition, as seen from a Temple Scroll passage, as well as from a directive found in a Qumran fragment of the Damascus Document, also rejected this biblical phrase’s plain meaning; its halakhic interpretation, however, differs from the rabbinic one. The shared root of both the Qumranic and the rabbinic exegeses of this verse can be identified in an early homiletic stratum of tannaitic halakhic midrash. This is yet another example of the common exegetic tradition which had preceded the schism that gave rise to the sectarian debate in the Second Temple era.